

Istoria văzută prin Google : memoria gulagului pe internet

Abstract. *The study will examine the manner in which Google influences people's perception of historical facts, by analysing how the searching engine displays on the first page of results the websites dedicated to the presentation of the gulag. By introducing the term „gulag” in the searching box of Google, the provided information is analysed in two of the specific stances for this tool : through the section of webpages and the one of images. The materials, seen by the user during the first moments of searching, are briefly analysed. We may assume that Google records in a specific manner, the way that the topics from recent history are perceived by the public consciousness. Therefore, the research summarizes an approach that combines the explanation of the new digital technologies' impact with the historiographical and sociological dimension.*

Keywords : *gulag, communism, google, internet, user experience design, digital*

Introducere

În toamna anului 2013, UN Women (agenție ONU specializată în promovarea și apărarea drepturilor femeilor) a lansat în spațiul public o ingenioasă campanie¹ de conștientizare a stereotipurilor legate de statutul și rolul femeii în societatea contemporană. Ideea campaniei sociale a fost, pe cât de originală și eficientă, pe atât de simplă în modul de realizare: explorând funcția *autocomplete* („completare automată”), prin care Google sugerează spontan anumite rezultate pornind de la cuvântul tastat de utilizator, coordonatorii campaniei au alcătuit un album cu imagini ce surprind sugestiile pe care Google le oferea atunci când în caseta de căutare erau scrise propoziții incomplete, precum: „Femeile nu ar trebui să...”, „femeile nu pot să...” etc. În continuarea acestor fragmente, motorul de căutare propunea cele mai populare căutări efectuate anterior: „Nu ar trebui să aibă drepturi”, „nu ar trebui să voteze” etc. Morala se degajă de la sine: sugestiile propuse de Google reprezintă topul căutărilor efectuate anterior de utilizatorii de internet, motorul de căutare devenind astfel, într-o manieră diferită față de alte instrumente de măsurare a opiniei, un indicator pentru gradul de răspândire a anumitor idei, credințe, prejudecăți, stereotipuri.

În mod oarecum similar, funcția *autocomplete* a Google a făcut obiectul și altor campanii de succes, așa cum a fost, de pildă, cea desfășurată de cunoscutul brand de ciocolată ROM², care și-a propus ca, mobilizând într-un efort comun și sincronizat utilizatorii de internet din România, să „schimbe imaginea românilor pe internet”, manipulând căutările pe Google în așa fel încât să modifice sugestiile negative (proști, hoți, păduchioși etc.) care apăreau atunci când erau tastate cuvintele „românii sunt...”, acestea fiind treptat înlocuite de continuări precum „...sunt deștepți”, „...sunt frumoși” etc. Campania „Românii sunt deștepți” a devenit virală pe internet și a înregistrat un succes care, ulterior, le-a adus autorilor mai multe premii la festivalurile de profil din industria publicității.

Într-un alt plan de referință, noile tehnologii digitale, la fel ca orice alt artefact tehnic de ieri și de aiurea, nu sunt neutre și nu pot fi dissociate nici de contextul

1. Vezi <http://www.unwomen.org/en/news/stories/2013/10/women-should-ads> (accesat la 19.08.2015).

2. Vezi site-ul campaniei „Românii sunt deștepți”, <http://www.romaniisuntdestepti.ro/> (accesat la 19.08.2015).

istoric în care au fost create și cu atât mai puțin de procesele sociale cu care se împletesc, ele reflectând reverberațiile unui imaginar aflat la intersecția dintre utilitar și cultural, modelându-le forma și rolul: „Tehnologiile sunt idei puse în practică, ce conțin arheologia istoriei lor, incluzând nu numai urme ale scopurilor lor utilitariste, ci și ale ideilor filosofice și dorințelor culturale pe care le-au declanșat inventarea, realizarea și difuzarea lor socială și geografică”¹. În același timp, tehnologiile comunicării își pun amprenta asupra unui fel particular de a percepe realitatea. În spiritul unui determinism tehnologic, teoriile lui Marshall McLuhan insistă asupra acestor corelații ce conduc la o structurare specifică a modului de a gândi și de a asimila informația: „Doresc să subliniez încă o dată o idee fundamentală: societățile au fost întotdeauna modelate mai degrabă de natura mijloacelor de comunicare între oameni decât de conținutul comunicării”².

*

Folosite ingenios în campaniile sociale sau publicitare online, Google și rezultatele pe care le afișează pot constitui, în mod pertinent și relevant, un punct de plecare și pentru analiza/evaluarea unor subiecte de istorie recentă, privite din unghiuri variate: istoriografic, comunicațional, antropologic, vizual. Asemenea unui letopiseț, de această dată în variantă digitală, Google consemnează într-o manieră sui-generis teme recurente în conștiința publică și modul în care au fost receptate, la un moment dat, de către societate – înțelegând prin aceasta nu doar portalurile agențiilor de presă sau de televiziune, ci și site-urile instituțiilor, ale diverselor asociații și organizații nonguvernamentale, blogurile, forumurile etc. De pildă, o căutare de genul „muzeul comunismului” va oferi celui interesat de acest subiect o privire de ansamblu asupra „carierii” pe care această idee a avut-o în discursul public.

Privind la numărul imens³ de accesări pe care le contorizează zilnic, impactul masiv pe care Google îl are asupra societății poate fi intuit în aspectele sale de fond: serviciile gratuite pe care gigantul american le oferă publicului larg tind să se transforme, suplu și discret, nu doar într-o interfață, ci și într-un fin filtru ce mijlocește relația dintre utilizator și informație, ajungând până în punctul în care devine indistinctă granița dintre fluxul de informații pe care le înregistrează și modul în care influențează și chiar formează opinia publică. Într-adevăr, Google nu doar că ține o evidență a evenimentelor la zi, ci, într-un fel specific, scrie din

1. Ken Hillis, Michael Petit, Kylie Jarrett, *Google and Culture of Search*, Routledge, New York, Londra, p. 11.
2. Marshall McLuhan, *Mass-media sau mediul invizibil*, Editura Nemira, București, 1997, p. 232.
3. Google Search se poziționează pe primul loc într-un top (vezi statisticile Alexa) al celor mai vizitate site-uri la nivel global, fiind cel mai popular motor de căutare (urmat la mare distanță de Bing, Yahoo!, Baidu și altele). Zilnic, pe Google Search sunt înregistrate aproximativ 4 miliarde de căutări din întreaga lume.

oficiu o versiune a istoriei. Utilizatorul din era digitală, preocupat să afle rapid detalii despre „cazul Vișinescu”, „condamnarea comunismului”, „închisoarea Râmnicu Sărat” etc., va căuta în primul rând (sau doar) pe Google – este comod, generos, gratuit, iar în cazul subiectelor de dată recentă e, nu de puține ori, și singurul loc de unde pot fi obținute informații. Astfel, Google apare astăzi ca o sursă de informare de primă importanță, contribuind semnificativ la conturarea opiniei pe care oamenii și-o formează, cel puțin în primă fază, asupra unui subiect. În linia acestei idei, rândurile care urmează prezintă o radiografie a rezultatelor pe care motorul de căutare le afișează atunci când este scris cuvântul „gulag”, într-o încercare de a determina imaginea pe care utilizatorii și-o pot crea în legătură cu universul concentraționar ce a caracterizat sistemul represiv din fostele regimuri comuniste.

Schiță metodologică

Cu un design minimalist și culori jucăușe, Google este un motor de căutare complex, cu o gamă largă de funcții și aplicații, funcționând după o serie de algoritmi care organizează rezultatele după numeroase criterii. O simplă căutare poate fi ajustată ținând cont de limbă, țară și interval de timp. De asemenea, rezultatele căutării sunt structurate în câteva categorii care se referă la formatul acestora: pagini web, imagini, hărți, videoclipuri, știri, cărți și aplicații – fiecare secțiune având la rândul ei un meniu cu instrumente de căutare ce oferă posibilitatea obținerii unor rezultate și mai precise. Imaginile, de pildă, pot fi triate după mărime, culoare, tip, chiar și după drepturile de utilizare.

Analiza propusă va examina câteva dintre aceste elemente constitutive, văzute ca indicatori ce se pretează la o serie de măsurători, sistematizări și interpretări. Astfel, conținutul pe care Google Search îl expune atunci când este efectuată o căutare după termenul „gulag” va fi urmărit cercetând rezultatele pe care le generează în spațiul a două rubrici din meniu, pagini web și imagini; decizia de a le observa doar pe acestea este justificată de faptul că ele conțin majoritatea rezultatelor relevante și sunt relativ stabile; în celelalte subdiviziuni (hărți, știri, aplicații etc.), rezultatele afișate fie sunt sumare sau imprecise, fie reclamă o analiză separată, cu alte metode – așa cum este cazul unei aplicații pentru Android (numită *Amnesia Gulag in Europe*) având ca temă memoria gulagului, parte dintr-un proiect european derulat sub egida unei universități din Italia. Pornind de la cele două secțiuni ale meniului, descrierea va fi structurată în baza unor interogații formulate astfel: *Ce anume se găsește pe Google când este introdus termenul „gulag”? În ce formă se prezintă? De cine și cu ce scop este încărcat materialul respectiv?* – sintetizând o abordare care combină dimensiunea tehnică cu cea istoriografică și sociologică.

Alegerea termenului „gulag” (acronim de la *Glavnoe Upravlenie Lagerei*, în traducere Administrația Generală a Lagărelor), ca obiect de cercetare în universul

caleidoscopic creat de Google, are la origine o curiozitate aproape filologică față de rezonanțele culturale și transformările semantice pe care le-a cunoscut acest termen-efigie, cum foarte potrivit îl numește Ruxandra Cesereanu :

Datorită lui Alexandr Soljenițin, cuvântul „Gulag” a trecut dintr-o terminologie birocratic-funcționărească într-una emblematic-simbolică, semnificând spațiul prototipal al detenției comuniste sub toate formele ei : lagăr de muncă, închisoare, colonie ; exilul și deportarea sunt și ele tot o formă a Gulagului, chiar dacă nu sunt strict legate de încarcerare. Cuvântul „Gulag” a devenit astfel un termen-efigie, deoarece conținutul său s-a amplificat față de accepția de origine¹.

Panorama gulagului pe Google

O căutare pe Google² după cuvântul „gulag” furnizează aproximativ 5.300.000 de rezultate într-un timp record – un volum uriaș de informație în cele peste câteva miliarde de site-uri indexate din toată lumea. Dintre acestea, cele mai relevante informații sunt cuprinse în primele pagini – din acest motiv, analiza de față se va concentra doar asupra primei pagini de rezultate. Făcând o paranteză, se poate pune în mod justificat o întrebare : în funcție de ce criterii consideră Google un site ca fiind relevant sau nu ? Aici trebuie spus că algoritmiile după care funcționează softul implementat Google Search sunt confidențiali ; și chiar dacă n-ar fi, discuția ar deveni oricum mult prea tehnică. În orice caz, este unanim împărtășită opinia că majoritatea rezultatelor afișate de Google reprezintă cele mai vizitate site-uri în trecut și care au conținut bogat în legătură cu subiectul căutat.

Web. Așa cum era de așteptat, primele rezultate găsite – la introducerea termenului „gulag” în caseta de căutare – sunt cele care trimit spre Wikipedia, la articolul omonim, din limbile română și engleză. Aici utilizatorul va găsi informații (ce variază ca volum și acuratețe în funcție de limbă ; de obicei, articolele din engleză sunt etalonul) sub forma unei narațiuni de dicționar, suficient de detaliate (contextul istoric, regimul de detenție, consecințe etc.) încât să ofere o imagine rezonabilă și generală asupra fenomenului. E necesar să fie precizat însă că articolele de pe Wikipedia pot fi modificate liber de oricine, motiv pentru care în ele se pot strecura inadvertențe și informații eronate – în mod intenționat sau din necunoaștere. Redactarea

1. Ruxandra Cesereanu, *Gulagul în conștiința românească : memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste*, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 9.
2. Este vorba despre google.ro – identificând locul în care se află utilizatorul, Google îl redirecționează automat spre versiunea autohtonă a site-ului, prin nimic diferită de cea standard, ci doar având meniul setat în limba română și oferind rezultate predominant în această limbă, alături de cele în engleză. Pentru o căutare care să afișeze rezultate exclusiv „românești”, utilizatorul trebuie să seteze și țara.

articolelor fiind rezultatul unei ample acțiuni de voluntariat, prin munca benevolă a „wikipediștilor”, rigorile academice sunt mai laxe, iar corectitudinea informațiilor nu este garantată de vreun colectiv științific ori de vreo instituție specializată.

După articolele din Wikipedia, următorul rezultat afișat în Google Search trimite spre pagina unui site românesc (filmedocumentare.com) ce conține documentarul *Gulag*, producție BBC realizată în 2000, sub îndrumarea lui Angus Macqueen. Pagina conține și o descriere ce rezumă scenariul: „*Gulag* este o călătorie ce începe cu un canal de la periferia Moscovei spre deșerturile din Asia Centrală și pustiul înghețat al Arcticii, prin inima societății și istoriei Rusiei. Povestirile dintr-o lume de coșmar, spuse atât în cuvintele victimelor, cât și ale tortionarilor, continuă să bânuie societatea din zilele noastre”¹. Varianta cu subtitrare în limba română a serialului are la ora actuală 1.350 de vizionări.

Următorul rezultat conține o trimitere spre versiunea online a DEX-ului, unde sunt prezentate mai multe definiții (adunate din mai multe dicționare) ale termenului²; majoritatea se referă pe scurt la sistemul concentraționar din fosta Uniune Sovietică. Însă, într-o explicație mai cuprinzătoare (dintr-un dicționar enciclopedic), este menționat și cazul României, fiind amintită extinderea semantică pe care a cunoscut-o noțiunea de gulag: „Termenul a căpătat notorietate universală datorită cărții lui Aleksandr Soljenițin, *Arhipelagul Gulag*. În România, comuniștii, veniți la putere în 1945, au organizat (după 1948), împotriva unor largi categorii sociale, un regim de teroare în închisori și lagăre de muncă forțată (Aiud, Gherla, Pitești, Sighet, Canalul Dunăre-Marea Neagră ș.a.), soldat cu sute de mii de morți”.

În continuare, alte două link-uri afișate de Google pe prima pagină de rezultate fac trimitere spre un site – gulaghistory.org – care pare să fie primul portal specializat cu care utilizatorul intră în contact. Având în antet titlul *Gulag: Soviet Forced Labor Camp and the Struggle for Freedom*, site-ul a fost realizat pentru promovarea în rândul publicului american a unei expoziții itinerante, având ca subiect istoria gulagului sovietic; inițiativa reunește mai multe instituții din Rusia și Statele Unite: „Acest website este rezultatul unui parteneriat între National Park Service, The Gulag Museum, The Center for History and New Media, din cadrul George Mason University, și The Davis Center for Russian and Eurasian Studies al Harvard University”. Strategia de promovare a expoziției itinerante a fost aceea de a crea prin acest portal o expoziție online care, gândită într-o manieră ce amintește de abordările muzeografice clasice, oferă internautului un veritabil muzeu virtual al gulagului. Un aspect interesant este invitația spre participare și implicare pe care autorii site-ului o adresează publicului; în cadrul secțiunii „Reflections”, vizitatorul, dacă este supraviețuitor al gulagului, își poate expune propria experiență, povestea urmând să fie postată pe site.

Ultimul link din prima pagină de rezultate este o legătură spre un articol apărut în ediția online a ziarului *România Liberă*, în 6 iulie 2014, sub titlul „Tortură

1. Vezi <http://www.filmedocumentare.com/gulag/> (accesat la 27.08.2015).

2. Vezi <https://dexion-line.ro/definitie/gulag> (accesat la 27.08.2015).

și crimă în Gulag. Ororile temnițelor sovietice, în desenele unui angajat al NKVD”. Semnat de jurnalistul Marius Cosmeanu, articolul este de fapt recenzia unei cărți aparte: *Desene din Gulag*. Lucrarea lui Danzig Baldaev, fost gardian în penitenciarele sovietice, evocă în tușe groase imaginea terifiantă a tratamentului la care erau supuși deținuții, aflați într-un permanent proces de dezumanizare: torturi de o cruzime extremă, în special femeile fiind privite ca „dușmane ale poporului” umilite și violate de deținuți de drept comun, siluete subnutrite, cadavre degerate. Așa cum notează Anne Applebaum, moartea devenise un loc comun: „În anumite lagăre sovietice, în anumite perioade, moartea era practic garantată pentru toți cei trimiși să taie copaci în pădurile veșnic înghețate sau pentru cei osândiți să lucreze în cele mai cumplite mine de aur din Kolîma. Deținuții erau de asemenea ținuți la carceră până când mureau de frig sau de foame”¹.

În galeria de imagini a articolului din *România Liberă*, cititorul poate vedea o parte dintre desenele realizate de Danzig Baldaev, însoțite de scurte descrieri. Deși nu apare un contor care să fi înregistrat traficul, prezența articolului în prima pagină de rezultate se datorează, cel mai probabil, numărului mare de vizualizări pe care l-a avut la momentul publicării; desenele tulburătoare ale fostului gardian au avut, fără doar și poate, un impact emoțional puternic, iar articolul a devenit viral.

Chiar dacă nu apare în prima pagină de rezultate (deși în varianta în engleză a motorului de căutare este afișat chiar în primele rezultate), merită a fi menționată ideea originală – și, probabil, singulară – a unui site dedicat gulagului, altminteri poate unul dintre cele mai bine realizate site-uri, la nivel grafic, ce tratează acest subiect. Astfel, pe thegulag.org, portal realizat de o fundație americană ce promovează memoria victimelor comunismului (The Victims of Communism Memorial Foundation²), există în meniu o secțiune intitulată „Virtual Gulag”. După ce descarcă și instalează un program care suportă formatul 3D, vizitatorul site-ului se poate „plimba” în perimetrul unui lagăr de muncă forțată, refăcut și imaginat virtual, amintind de jocurile video din categoria *first-person shooter*, însă fără arsenalul caracteristicilor specifice acestor tipuri de jocuri. Explorând lagărul virtual, utilizatorul va găsi din loc în loc, precum într-un muzeu, casete explicative care descriu experiența gulagului; se va întâlni la un moment dat cu o brigadă de prizonieri care tocmai pleacă la muncă; va putea vizita barăcile în care aceștia locuiesc, cantina, biroul administrativ, depozitul de lemne; de asemenea, atunci când se va apropia de gardieni, aceștia îi vor adresa replici în limba rusă, iar câinii de pază vor începe să mârâie bănuitori. Senzația de coprezență lasă o puternică impresie de autenticitate. La prima vedere poate părea ușor atipică o atare abordare într-un proiect online de memorializare, însă fără îndoială că, pentru generațiile tinere, familiarizate cu jocurile video, un astfel de mod de-a povesti istoria poate avea un impact semnificativ pentru a le stârni interesul. De altfel, în

1. Anne Applebaum, *Gulagul: o istorie*, Editura Humanitas, București, 2003, p. 35.
2. Vezi <http://www.thegulag.org/about/VCMF> (accesat la 31.08.2015).

literatura de specialitate se folosește conceptul de *gamification* pentru acele inițiative care, prin intermediul unui joc video, livrează un material al cărui prim obiectiv nu este cel de divertisment, ci urmărește finalități educaționale sau de altă natură, mizând pe faptul că ideile sunt asimilate mai repede și mai ușor prin intermediul unui joc.

Imagini. În rubrica de imagini asociată căutării termenului „gulag”, Google afișează în general fotografiile din epocă, alb-negru, ce surprind instantanee din peisajul dezolant al fostelor închisori și momente de viață cotidiană. Multe dintre ele redau scene cu condițiile severe din coloniile de muncă forțată : deținuți lucrând în carierele de piatră, în taigaua nesfârșită la defrișat, la construcția liniilor de cale ferată sau a canalelor de navigație ; este cunoscut faptul că în cele mai multe cazuri lagărele au fost construite sau extinse chiar de persoanele aflate în detenție, în condiții greu de imaginat : în gerurile extreme ale Siberiei, cu o alimentație precară și o igienă rudimentară, sub amenințarea constantă cu moartea și tortura. Mulți dintre deținuți au decedat în primele luni, în urma muncilor istovitoare și a climei aspre.

Tot aici se regăsesc frecvent și câteva dintre desenele lui Danzig Baldaev, menționat în rândurile anterioare. Prezența lor pe numeroase site-uri (fie în limba engleză, fie în română) atestă impactul pe care l-au avut în conștiința publică, fixându-se în imaginarul și patrimoniul vizual al memoriei trecutului recent. O altă categorie de imagini sunt cele care ilustrează hărți cu rețeaua gulagului sovietic, descriind un teritoriu împânzit de închisori și colonii de muncă, arătând amploarea fenomenului și amintind literalmente de *Arhipelagul Gulag*.

Cu toate că o parte dintre imaginile furnizate în primele rezultate provin și de pe site-uri în limba română (precum historia.ro, gazetademaramures.ro, rfi.ro și altele), ele vorbesc în continuare despre represiunea din Uniunea Sovietică. Prima referire vizuală la gulagul românesc este o imagine ce înfățișează un panou comemorativ ce reunește 12 portrete, fișier prezent pe Wikipedia cu următoarea descriere : *Romanian Greek-Catholic Bishops in Gulag*. Într-adevăr, apar acolo portretele mai multor clerici greco-catolici, printre care Iuliu Hossu, Vasile Aftenie, Ioan Bălan, Tit Liviu Chinezu și alții. Acestea sunt însoțite de succinte prezentări biografice, iar cele mai multe îi prezintă pe episcopii greco-catolicii în zeghe.

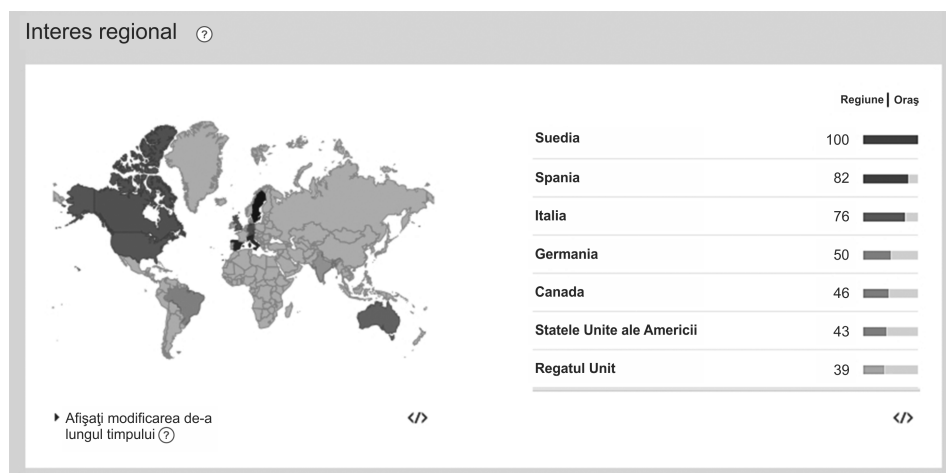
Începând din 2006, Google a dezvoltat un serviciu numit Google Trends, interfață prin care compania americană pune la dispoziția cercetătorilor un instrument destinat în mod expres unor investigații (dar nu numai), înlesnind un studiu aprofundat ce permite consultarea unor statistici și rapoarte ce introduc criterii noi, precum cel geografic, lingvistic etc. în evaluarea căutărilor efectuate. Cu alte cuvinte, activitatea pe Google a sutelor de milioane de utilizatori devine tot mai măsurabilă.

Introducând termenul „gulag” pe Google Trends, au fost afișate trei casete conținând fiecare câte o diagramă ce prezintă evoluția la zi a căutărilor după acest cuvânt. Trebuie menționat că aceste statistici pot fi ajustate în funcție de patru criterii : țară,

durată, categorie și grup. În cazul de față, la țară a fost lăsată opțiunea „întreaga lume”, la durată a fost bifată varianta „ultimele 12 luni”, la categorie s-a păstrat setarea inițială „toate categoriile”, iar la grup, la fel ca înainte, a fost menținută varianta prestabilită, „căutare pe internet”.

În primul grafic, care prezintă nivelul de interes de-a lungul unei perioade, o săgeată în zig-zag arată fluctuațiile căutărilor după termenul „gulag”. De pildă, un nivel maxim de căutări a fost atins în intervalul 25-31 ianuarie 2015. Următoarea diagramă, denumită „căutări similare”, conține o listă cu acele cuvinte care au fost folosite alături de termenul principal. Astfel apar : „gulag archipelago”, „gulag stalin”, „gulag definition” etc.

Cel de-al treilea grafic expune pe harta lumii topul țărilor din care au venit cele mai multe căutări asociate termenului în cauză. În mod curios, cu excepția Germaniei, în lista scurtă a interesului pentru gulag nu apare nici o altă țară din fosta URSS/fostul blocul estic. Situația însă se schimbă atunci când pentru durată este selectată opțiunea „2004-prezent”, în loc de „ultimele 12 luni”. De această dată, topul este dominat de Cehia, alături de care apar Slovacia, Ungaria sau Serbia ; inclusiv harta României prezintă în acest al doilea caz o nuanță de un albastru mai închis. Touși, revenind la harta de mai jos, trebuie observat că țările aflate imediat după Suedia (a cărei prezență pe primul loc rămâne de neînțeles) corespund în general cu statele în care au emigrat, în anii tranziției postcomuniste, numeroși est-europeni ; este cunoscut faptul că cele mai mari diaspore românești se află în Italia și Spania. Însă legătura dintre fenomenul migrației și interesul pentru gulag rămâne o supoziție – Google nu are posibilitatea de a înregistra naționalitatea persoanelor care folosesc motorul de căutare.

Captură de pe Google Trends (© 2015 Google Inc, used with permission. Google and the Google logo are registered trademarks of Google Inc.)

Dincolo de orizontul Google

Prin Google Search, utilizatorul interesat de un subiect anume are posibilitatea să ajungă la o mulțime de site-uri, forumuri, portaluri, enciclopedii etc. care oferă informații bogate și documentate ; până la urmă, Google este un mod de-a organiza informația și, indirect, cunoașterea. Dar dincolo de aceste direcții, în spațiul virtual al internetului există locuri pe care Google nu le indexează, așa cum sunt rețelele sociale. Pe viitor, astfel de spații pot face obiectul unor noi cercetări, bazate pe interviuri și terenuri etnografice online, plecând de la premisa că, dincolo de discursul oficial/academic al site-urilor discutate mai sus, rețelele de socializare oferă o ocazie unică de a studia atitudini și reacții față de un subiect în ceea ce s-ar putea numi cotidianul vieții digitale. Pe Facebook pot fi identificate comunități virtuale unde se discută bunăoară despre nostalgia pentru comunism, dar și despre victimele din timpul regimului. Privind internetul în ansamblu, memoria gulagului e și acolo.

Altfel, proiectele de memorializare a trecutului recent tind să se integreze în paradigma „noului internet”, cunoscută sub denumirea de web 2.0 și caracterizată prin trecerea de la pagini web statice la site-uri dinamice și interactive, prin dezvoltarea aplicațiilor social media, prin apariția de noi cadre virtuale etc. În acest sens, site-uri precum gulaghistory.org și thegulag.org reușesc să țină pasul cu noile tehnologii digitale, folosind instrumentele web 2.0 pentru a face memoria gulagului vie și pilduitoare.